

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“קורות” ו”ארז” וסביביהם

בקונטרס צ”א של “לשונונו לעם” (אב תשי”ח), שהוקדש כולו למחקר “לשונותיו של ש”י עגנון וסביביהם” ונכתב בידי דב סדן, מעיר המחבר (עמ’ י ואילך) על “מידת השחוק” או “דרך השחוק” — כלומר משחקי-מלים ומשחקי-משמעות — בסיפוריו של עגנון ואפילו בשמותיהם, ביניהם השם “קורות בתינו”, המבוסס על הפסוק הידוע: “קורות בתינו ארזים, רהיטנו ברותים” (שה”ש א יז), ושכאן “קורות” מלשון קורות-בניין, ואילו הסופר מתכוון למשמע של “ויגידו להם את כל הקורות אותם” (בראשית מב כט).

ראוי להוסיף כפל-המשמעות של תיבת “בתינו”, שבפסוק הנ”ל משמעה כפשוטו (בתי-דירה), ואילו הסופר מתכוון למשמע של בתי-אב, כמו שסדן בעצמו מביא (עמ’ יד) רמז ברור לכך מלשונו של עגנון גופו.

דוגמות קודמות של משחק ב”קורות” מביא סדן מעמנואל פראנשיס ומיל”ג. אך יש עוד דוגמה קודמת ובה עניין יתר, שאינה מצטמצמת לתחילת הפסוק הנדון, אלא הורחבה על רובו. בשנת שפ”ג (1622) יצא לאור בוונציה קובץ קומפוזיציות ליתורגיות של שלמה רוסי עם הקדמה של ר’ יהודה-אריה ממודינה, המהלל בה את רוסי על החזירו לבני-ישראל את “חכמת הניגון” שטיפחזה בין שאר החכמות כל ימי שבתם על אדמתם ורק הזניחוה בגלותם, שכן “קורות בתינו הזרים

ורחיטנו דרהיטנא מפוזרים בארצות וילדי הזמן נכרים הספיקו להשכיחם מכל דעה ולהעבירם מכל השכל". — כאן יש משחק לא רק ב"קורות", אלא אף ב"ארזים", שנהפכו ל"הורים", וב"רהיטנו", שנתפרש "דרהיטנא מפוזרים בארצות"¹.

אגב: אותה הקדמה של ר' יהודה-אריה כולה רצופה משחקי-מלים מעניינים ביותר, המתייחסים לפסוקים ולביטויים מהמקרא או לאמרות-חז"ל; כל משפט בה כמעט מלא רמזים כאלה, מהם מפליאים בחריפותם. כך גם הקדמתו של רוסי גופו, המוכיחה שאותו קומפוזיטור-החצר של דוכסי-מאנטובה, הנחשב לבעל זכויות נכבדות בתולדות המוסיקה הכללית, היה תלמיד-חכם מובהק וספג את מכמני-הלשון ממקורותינו העתיקים ומן הספרות העברית של תקופתו — להפליא: הלוואי לקומפוזיטורינו היום בישראל לפחות אחוזים מעטים משלו! שתי הקדמות אלה כדאיות להיכלל באנתולוגיות ובכריסטומאטיות ובספרי-לימוד מיוחדים לדוגמות של סגנון עברי מלוהטט, כי הן עשויות לשמש מופת נדיר ללהטוטי-לשון מהסוג האמור והן אוצר בלום לחוקרי תחום זה.

כשהכנתי עם ד"ר גראדנוויץ את המהדורה הראשונה של ספר "המוסיקה בישראל" (תש"ה), החלטנו לכלול בספרנו אותן שתי הקדמות כלשונן במקורן והצטרכתי להוסיף-הרבה ביאורים², שבלעדיהם הקורא הבינוני לא יבינן, על-כל-פנים לא יטעם בהן את טעמן האמנותי. אחרי ההדפסה שבתי וראיתי,

1 על הפירוש ואפשרויותיו — ראה להלן.

2 ע"ש עמ' 79—90.

שעדיין השארתי בהן כמה פרטים בלי הביאור המתבקש ככל-
האפשר³ ואחד מהם נוגע לאותו משפט שהבאתי למעלה:
"זרהיטנו דרהיטנא מפוזרים בארצות", שפירשתיו⁴ כמסתבר
לכאורה בפשטות מלשון רהיטה שבארמית (עכשיו גם בעברית),
כלומר ריצה, ור"ל "שאנו רצים מפוזרים בארצות". אבל
כשהופיע כרך י"ג של מילון בן-יהודה מצאתי בערך זה ה"ט את
הערתו של העורך, פרופ' נ"ה טור-סיני, ובה הובאו דבריו
של תנחום ירושלמי, המסביר כי המונח "רהוט" שנקטו
הפייטנים לכנות בו סוג מסוים של פיוט (שגור יותר בריבוי:
"רהוטים") שאוב מן הערבית והארמית, שבהן פירושו ניגון.
זהו מסתמך על התרגום הירושלמי לפתוב "והיה כנגן המנגן"
(מ"ב ג טו): "והוה כדרהיט רהיטנא". אמנם העורך מעיר שם,
כי "אין תרגום כזה לפנינו", אבל כנראה הייתה גרסה זו קיימת.
אולי אפוא עליה רומז ר' יהודה-אריה, בדברו על "חכמת הניגון",
ואגב-כך יצר משחק-משמעות כפול.

בהמשך מחקרו (עמ' טו-כב) עומד דב סדן על משחק-
המשמעות של התואר "אחר". גם זה, אם כי בכיוון שונה, כבר
נמצא בהקדמה האמורה של ר' יהודה-אריה ועמדתי על כך
בביאורי (ע"ש הערה מס' 8) — ואכמ"ל.

3 מהדורה שנייה של הספר הוצאה בתשט"ו שלא-בידיעתי, וממילא
לא יכולתי למלא בה את כל ההשלמות והתיקונים הדרושים (עוד נוספו
בה שיבושים), ואין אני אחראי למהדורה זו. שתי ההקדמות האמורות
נמצאות שם בעמ' 101—116.

4 עי"ש בהערה מס' 29.

בדברו על הכינוי "ארו" לצדיק ולתלמיד-חכם גדול
 (עמ' יא) מסמיכו סדן על הכתוב "כארו בלבנון ישגה" (שראשיתו
 "צדיק כתמר יפרח") ועל הביטוי "ארוזי-הלבנון, אדירי-התורה".
 אך כמדומני שראויים ביותר להיות מובאים דבריו של ר' יוסי:
 "חמש בעילות בעלתי ונטעתי חמישה ארוזים בישראל" (שבת
 קיח:), כלומר חמשת בניו גדולי-התורה (כמפורש שם מיד
 בהמשך), מכאן שהכינוי "ארו" בלבד — גם בלי סמיכות
 ל"לבנון" — כבר נשתגר אצל חז"ל להגדיר בו איש גדול בתורה
 או במצוות וכד'. אף בר-קיפוק, כשנשאל מפי ר' אשי מה יאמר
 עליו בהספדו, פתח את ההספד המאולתר בתוך-כדי-דיבור:
 "אם בארוזים נפלה שלהבת, מה יעשו איזובי קיר" (מו"ק כה ע"ב).
 מובן, שלקח קודם-כול מן המוכן והמצוי בשעתו.

מת שובות המזכירות המדעית

מענק

אחת הוועדות המוסמכות של האקדמיה מציעה מענק
 כתרגום ל"סטיפנדיה" — באנגלית scholarship — ובייחוד היא
 מציעה להשתמש, לפי העניין, בצירופים מענק-לימודים, מענק-
 מחקר.

הוועדה דחתה את ההצעה מלְגָה, שהוצעה לעניין הנ"ל, משני
 טעמים: א) הפועל מלג פירושו אכילת פירות מנכסים, ואילו
 סטיפנדיה יכולה להיות חד-פעמית ואינה מוכרחה לבוא ממליגת
 קרן; ב) השורש מלג כבר משמש במונח תמלוגים (royalties,
 tantième), ושימוש זה הולם את משמעות הפועל.